

Walter Lorenz

SOCIALNO DELO IN POLITIKA EVROPSKE INTEGRACIJE

Vse od svojih začetkov je bilo socialno delo usmerjeno hkrati k nacionalnim in internacionalnim zadevam. Njegova nacionalna orientacija izhaja iz mnogih povezav, ki jih ima socialno delo s projektom ustvarjanja in konsolidacije evropskih nacionalnih držav. Opravljanje socialnega dela, tako kot predprofesionalnih prostovoljnih aktivnosti kakor tudi kot plačane zaposlitve v službi lokalnih oblasti ali v večjih socialnih organizacij je bilo vedno prežeto s patriotizmom, v smislu, da bo izboljšalo status svoje družbe. Hkrati je socialno delo nastalo iz gibanj, zlasti krščanstva, humanizma, feminizma in v omejenem obsegu socializma, ki so bila v svojem bistvu internacionalna. V njih si je zagotovilo etične reference za delovanje, ki so prerasle in relativizirale nacionalno »stvar«.

V nadaljevanju bodo ti kratki zgodovinski utrinki stregli kot izhodišče za razmislek o nalogah, s katerimi se socialno delo v Evropi sooča danes. Temeljno vprašanje, s katerim se morajo na novo soočiti vsi socialni delavci, ne glede na njihovo nacionalnost, je na eni strani, na katere ideje, koncepte in vrednote lahko zanesljivo oprejo svoje intervencije, in na drugi strani, na katere družbene enote se njihova dejanja in odločitve pravzaprav nanašajo; ali je to posameznik, družina, skupnost, »skupine uporabnikov« služb, etnična skupina, razred, narod... Če je bila slepa vdanost nacionalni državi, kot bomo pokazali, vedno zelo nevarna, enako kot tudi zanašanje na znanstvene metode, ali je potem mogoče začeti z dinamiko zelo nasprotujočih si družbenih in političnih sil, ki trenutno delujejo v evropskem kontekstu, in socialno

delo kritično povezati s temi procesi?

Trdil bom, da je Evropa danes resnično tehtna referenčna točka, čeprav le začasno in tako, da jo je treba kritično predelati, kakor socialno delo nikoli ni kritično predelalo (ocenilo) svojega odnosa do nacionalne države. Socialno delo se je ali popolnoma podredilo nacionalni državi ali pa je popolnoma ignoriralo njen pomen; oboje kaže na njegovo politično naivnost. Evropa v tem kritičnem smislu in kot neizogibnost bi lahko postala metafora za potrebo, da socialno delo na eni strani prizna mnogoterost, raznolikost in iz tega izhajajočo relativnost kulturnih tradicij, ki obstajajo v evropskih družbah in skupnostih, na drugi strani pa pospeši razvoj neodvisnih osebnih in kolektivnih identitet, ki bodo sposobne integrirati to raznolikost, ne pa da »poenostavljajo« identiteto in jo reducirajo v navidezne konstrukte stalnosti in »čistosti«. Pri obravnavanju tega problema mora evropsko socialno delo postati antirasistično socialno delo, če naj se sooči s svojo družbeno in politično odgovornostjo.

Vpletenost socialnega dela v projekt nacionalnih držav sega v drugo polovico 19. stoletja. V tem času so se v veliki meri na novo postavile zunanje meje evropskih nacionalnih držav in večina »modernih« evropskih držav je postala vsaj razpoznavna entiteta na zemljevidu (mnogo pa jih še vedno ni pridobilo svoje neodvisnosti do obdobja po koncu 1. svetovne vojne, zlasti države avstroogrskega imperija in Irska, ki je bila odvisna od britanskega imperija). Vendar pa je bilo treba poskrbeti tudi za notranje meje teh držav; imele so podobne težave pri odločanju, kdo naj bo vključen

in na katerih principih je mogoče legitimizirati nacionalno enotnost. Industrializacija in zgodnji kapitalizem sta od delovne sile zahtevala, da je postala mobilna, povzročila sta obsežna preseljevanja, ustvarila in zaostila revščino, ki je resno ogrozila stabilnost in kohezijo vsake družbe. Revne in marginalizirane skupine niso imele dobesedno nikakršnega deleža v nacionalni državi; njihovo nezadovoljstvo so dojemali kot grožnjo, pa naj bo to v obliki spontaniziranih izgrediv množic in anarhije, ki bi jo to povzročilo, ali skozi organizirano agitacijo v delavskem gibanju, ki se je definiralo bolj skozi razredno kot nacionalno pripadnost in je bilo zato vedno internacionalno usmerjeno. Vsa zgodnja prizadevanja za izboljšanje socialnih problemov s pomočjo dobrodelnih aktivnosti kot tudi poznejši ukrepi državnih socialnih politik so težili k temu, da bi nekako »izvlekli« »prilagodljive« pripadnike tega obubožanega družbenega sloja. Obenem pa so bili izključeni vsi, ki niso bili pripravljeni igrati take vloge v družbi, kakršna se je od njih pričakovala, to je deviantnih, lenih, »nezaslužnih« ljudi.

To razporejanje in razlikovanje nista bili glavna naloga socialnih delavcev; obstajale so strukture in predpisi, ki so postavljali in uveljavljali meje med tistim, kar je v družbi veljalo za sprejemljivo oz. nesprejemljivo obnašanje in življenjski stil, kot npr. pobožne šole, sodišča in šole. Socialni delavci pa so postali strokovnjaki za »individualno ocenjevanje« mejnih primerov; zagotoviti so morali, da so bili v narod sprejeti »pravi ljudje«, taki, ki so se bili pripravljeni prilagoditi in asimilirati. Če je bilo v ubožnicah, zaporih in podobnih pozabljenih getih obubožanih preveč ljudi, ki bi si zaslužili »boljše življenje«, ki bi jim bilo resnično treba dati »še eno priložnost«, bi bila poštenost teh razmejitev in legitimnost tistih, ki so imeli v svojih rokah moč in odgovornost za postavljanje meja, resno spodkopana. Po drugi strani pa bi bila pravila družbene solidarnosti podobno porušena, če bi preveliko število ljudi rešili iz kazenskih institucij in jih z dodeljevanjem pomoči odrešili revščine in na ta način nagrajevali njihovo lenobo. Vzdrževanje tega občutljivega ravnotežja med sprejemljivim in

nesprejemljivim obnašanjem, med skrbjo in kontrolo, prejemanjem podpore in prepuščenostjo samemu sebi je postalo družbeno pooblastilo socialnih delavcev na strokovnem področju, v katerem so šteje njihove izkušnje in njihovo strokovno znanje (Wendt 1985). V drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja so postale socialne zadeve v povezavi z izobraževalnim sistemom in postopno naraščajočimi političnimi svoboščinami vedno pomembnejši instrument pri ustvarjanju nacionalne solidarnosti. Zakonitost socialnega sistema je bila v veliki meri odvisna od poštenosti njegove uporabe.

Ti dejavniki so bili okvir za širše politično pooblastilo socialnemu delu, niso pa predpisovali načina za izvedbo teh odločitev. Oblike izvajanja, ki so se razvile, so temeljile na vrednotah in principih, ki so v veliki meri presegali nacionalno obzorje. V Evropi je v drugi polovici 19. stoletja krščanstvo doživelo močan preporod in je svojo novo privlačnost opiralo na novo sprejeto odgovornost za socialne zadeve, kar je pripeljalo do ustanavljanja številnih misijonov v mestih, dobrodelnih ustanov in verskih redov, ki so se posvečali poučevanju, zdravstveni skrbi in pomoči drugim. Veliko teh organizacijskih struktur se je razširilo prek nacionalnih meja, npr. francoski in belgijski verski redi, ki so se razširili še na druge rimskokatoliške dežele, kot so Irska in Španija (sestre *Bon Secours*, *Seurs du Bon Pasteur*; Wendt 1986), tako kot tudi ideje in modeli skrbi, ki so jih proučevali in posnemali v več državah (npr. diakonsko gibanje nemške protestantske tradicije, ki se je razširilo še na Skandinavijo in Britanijo). Veliko šol za socialno delo v Evropi ima korenine v cerkvenih ustanovah; še danes je zanje značilen poudarjen krščanski etos; obstajajo v državah, kot so Belgija, Danska, Francija, Nemčija, Italija, Nizozemska, Norveška, Španija, Švedska in Švica (Brauns, Kramer 1986) in na ta način skrbno čuvajo svojo avtonomijo v odnosu do države in njenih socialnih programov.

Zanimivo je, da humanizem in njegove pojavne oblike v posvetni filantropiji niso pripeljale k podobni širitvi izobraževalnih centrov za socialno delo, čeprav je bil zaradi

uveljavitve gibanja za izobraževanje odraslih njegov vpliv na razvoj postopkov socialnega dela precejšen. Ta pa so imela tesne mednarodne povezave; prizadevala so se za človeško »izboljšanje izobrazbe«, ki je segalo daleč čez porajajoči se državni interes za šolanje kot sredstvo za ustvaritev specifične in enotne nacionalne kulture.

Daleč najpomembnejši vpliv na zgodnje socialno delo in izobraževanje za socialno delo je imelo feministično gibanje ali vsaj tisti del feminističnega gibanja, ki je z upoštevanjem splošnih družbenih pooblastil socialnega dela artikuliral interese žensk srednjega razreda. Ženske so že predstavljale precejšen del krščanskih obnovitvenih in filantropskih gibanj, socialno delo pa jim je poleg negovanja bolnikov in poučevanja ponudilo priložnost za vstop v javno življenje v obliki plačanih služb. V več evropskih deželah so v zadnjih desetletjih 19. stoletja vzniknile razne ženske zveze, ki so se zavzemale za izobraževanje žensk; ženske so bile tudi tesno povezane med sabo (Bauer, Ritt 1979). Nekaj teh zvez je dejansko eksplicitno podpiralo »nacionalno stvar«; svoje delo za »dobro družbe« so predstavljale kot ekvivalent vojaški obveznosti za moške. Alice Salomon v Nemčiji, Beatrice Webb v Veliki Britaniji, Mary Richmond in Jane Addams v ZDA so v začetku tega stoletja tesno sodelovale med seboj in branile svojo internacionalno naravnost pred močno nacionalistično opozicijo v dvajsetih letih tega stoletja, ki so ji vodili moški (Wieler 1989).

Internacionalizem vseh teh gibanj, ki je vplival na oblikovanje socialnega dela, kljub temu ni bil v prvi vrsti sredstvo za nasprotovanje nacionalnim zadevam in programom; veliko bolj je šlo za pragmatičen namen proučevati modele prakse, ki so jih oblikovali v različnih delih sveta. Pod različnimi pogoji so primerjali relevantnost posameznega modela; oblikovali so modele dela, ki so izpeljevali svojo veljavo in status iz dejavnikov, ki so bili povsem neodvisni od nacionalnih kriterijev. Ženske so morale posebej trdo delati, da so si pridobile to avtoriteto, da so lahko vstopile na področje javnih zaposlitev ne le kot pomočnice moških uradnikov, pač pa kot samostojne

in z neodvisno pridobljenim znanjem. V prvih nemških ženskih šolah za socialno delo so moškim celo onemogočale vpis, iz strahu, da bi izgubile to avtonomijo na račun moških, ki bi se hitreje vzpenjali po lestvici napredovanja in prilagajali birokratskim zahtevam, ne da bi se čutili zavezane »višjim ciljem«, h katerim so težile socialne delavke, npr. v socialnem delu uveljavljati posebne kvalitete žensk kot skrbnic in mater (Salomon 1919). Internacionalizacija je bila sredstvo za pridobitev večje avtonomije. Prizadevanje za avtonomijo je inspiriralo k iskanju znanstvenih temeljev za prakso socialnega dela. Osredotočilo se je okrog dveh pomembnih diskurzov: psihoanalize in pedagogike.

Kar je psihoanalizo naredilo tako privlačno za porajajoč se poklic socialnega dela, še zlasti v angleško govorečem svetu, je bila njena obljuba, da bo omogočila dostop do razumevanja situacij in obnašanja, ki so bili dotlej »onstran racionalnega razumevanja« in jih je bilo mogoče konceptualizirati le z moralnimi termini. Vsi poprejšnji poskusi, da bi se odmaknili od pokroviteljske (in v veliki meri neučinkovite) države viktorijanskih filantropov, so bili osredotočeni na izpopolnjevanje diagnostičnega repertoarja socialnih delavcev in zelo natančnega ugotavljanja klientovih razmer. »Socialna diagnoza« Mary Richmond (1917), klasična referenca za to metodično usmeritev, podrobno pojasnjuje razumevanje in aktivnosti, ki izhajajo iz temeljite ocene posameznika in njegovega ali njenega socialnega okolja. Njen cilj je bil, da s spremembami na obeh frontah in s pametnimi, racionalnimi ukrepi ponovno uravnoteži posameznika in okolje. Vendar je imela malo ponuditi za primere, ko so posamezniki vedeli, kaj je treba storiti, imeli na voljo potrebna sredstva, pa kljub temu niso ukrepali. Namesto da bi take primere razglasila za »neresljive«, moralno izprijene, jih psihoanaliza umesti v okvire »rešljivega«; skozi svojo teorijo obrambnih mehanizmov poudarja logiko nelogičnega obnašanja in pomakne tradicionalno, temeljno »vrednost« socialnega dela s primerom (*case-work*), to je, »oblikovanje osebnih odnosov«, iz sentimentalne na znanstveno raven.

Odnos ni uvod v delo s primerom, postane sredstvo zanj. Hkrati pa se skrb za »uravnoteženje« pomakne z ravni osebnega okolja na dinamiko ono-nadjaž, kljub poznejšemu vztrajanju v socialnem delu, da »psihosocialni pristop« ne zanemarija socialnega in materialnega okolja. Res ga ne zanemarija, vendar pristopa k njemu z notranjih predstav o zunanjih dejavnikih, da bi okrepilo oblast jaza nad seboj, ne glede na to, ali gre za notranje ali zunanje konflikte.

Paradokсно je, da je s pridobitvijo statusa in poklicnega ugleda, pridobljenega z rabo tovrstnih znanstvenih metod, socialno delo okrepilo svojo pozicijo v odnosu do nacionalne države. Za državo je bilo bistveno, da »poskrbi za vsakogar« in si tako pridobi lojalnost in solidarnost v hitro minljivih in raznolikih strukturah moderne družbe. Ko so države postopoma priznale logiko javne blaginje in socialne politike kot sredstva za stabiliziranje notranjih napestosti v državi, enako kot so mednarodne pogodbe stabilizirale odnose med različnimi državami, je naraščala potreba po preciziranju teh ukrepov. Moderna država si ne more dovoliti, da bi dopuščala veliko število brezdomcev, razkrojenih družin, uporniških mladostnikov, katerih obnašanje ni tako škandalozno v posamičnem primeru, a je nesprejemljivo za standarde civiliziranega obnašanja, ki jih poskuša vzdrževati država. Nedavno pridobljena znanstvena spoznanja socialnih delavcev obljublajo, da bodo vsaj pojasnila »smisel« takega obnašanja in skozi njegovo razumevanje dobila kontrolo nad njimi ter ga pripeljala nazaj v okvir »normalnega«. Cena takega ravnanja je, kot je o seksualnosti, norosti in deviantnosti nazorno pokazal Foucault, Donzelot pa v zvezi s socialnim delom z družinami, povečanje moči, ne le profesionalca, ki aplicira svoje znanje in spretnosti, pač pa celotnega »sistema«, ki promovira strokovnost te vrste (Donzelot 1979; Rojek 1986). Šele v šestdesetih letih tega stoletja je prišlo do sistematičnih analiz političnih povezav med navidezno nevtralnostjo dela s primerom in interesi moči, ki so jim stregli. »Radikalno socialno delo« je problematiziralo socialno delo s primerom, prav ta povezava pa je uveljavila socialno delo v družbi.

Alternativna pot do avtonomije in ugleda socialnega dela, ki je imelo večji pomen in ugled v evropskih državah kot v Britaniji in ZDA, se je mnogo bolj zavedala političnih programov, s katerimi bi se lahko povezovalo ali se jim občasno kritično uprlo. Tu se je artikuliral alternativni diskurz v obliki pedagogike, tega tako cenjenega produkta razsvetljenstva, ki je bil hkrati osebni in politični projekt. Pedagogika teži k razvijanju sposobnosti posameznika, da bi postal avtonomno in družbeno kompetentno človeško bitje. Kmalu pa je postalo jasno, da je lahko oblikovanje posameznika z izobraževanjem smiselno samo, če ga spremlja oblikovanje izobražene in izobraževalne družbe, torej z družbenim in političnim programom »splošnega izobraževanja«. Izobraževanje za skupnost in izobraževanje skupnosti je moralo iti z roko v roki, saj je industrializacija postavila pod vprašaj tradicionalne družbene vezi. Ta povezava je pripeljala do postopnega oblikovanja socialne pedagogike kot koncepta, ki posebej promovira skupnost (Gemeinschaft v Tönniesevem smislu, čigar sociologija je imela direkten vpliv na konceptulani razvoj). Za Nartopa, enega vodilnih predstavnikov socialne pedagogike v Nemčiji pred prvo svetovno vojno, je mogoče uresničevati pedagogiko le v družbenih kontekstih, ki ustrezajo družbenim potrebam učenca; šola je le eden od takih kontekstov med številnimi drugimi, ki jih je treba ustvariti in spodbujati (Konrad 1993).

V dvajsetih letih tega stoletja je v Nemčiji, po drugi svetovni vojni pa tudi v Franciji, na Nizozemskem in v skandinavskih državah ta pristop odprl možnost ali celo potrebo po zagotavljanju korelacije med pedagogiko kot metodo in kot vrsto ukrepov socialne politike. Nemčija si je v obdobju weimarske republike še posebej prizadevala za eksplicitno mladinsko politiko, ki je razširjala državno »ukvarjanje z izobraževanjem daleč preko meja šolskega sistema in težila k zagotavljanju sredstev za razvijanje vseh njenih potencialov v vseh vidikih družbenega življenja« (Lorenz 1991). Socialna pedagogika je nato prevzela tudi »popravno« funkcijo, tako da se je posvetila specifičnim vzgojnim potrebam

mladih ljudi, ki zaradi različnih vzrokov niso mogli izkoristiti priložnosti, ki so bile na voljo, ali pa je vzgojnim inštitucijam, pa tudi njihovim družinam spodletelo oz. so jih zanemarile (Bäumer 1929). Na tej točki se očitno srečajo cilji dela s primerom in socialne pedagogike, čeprav postaja tudi jasno, da je socialna pedagogika s svojim izrecnim posvečanjem stanju družbe, ki potrebuje »vzgojo«, in s svojo odvisnostjo od ukrepov (državne socialne) politike pri uresničevanju teh ciljev še bolj vpletena v program nacionalne države kot socialno delo. Celo kadar je delo potekalo pod vodstvom prostovoljnih organizacij — to še zlasti velja za delo z mladimi (klubi, domovi za mlade) —, je bilo treba takoj zastaviti vprašanje, kako se njihov program vključuje v splošne cilje družbe in jih podpira, ker je bilo treba mlade ljudi s kakršnim koli formalnim ali neformalnim izobraževanjem pripraviti do popolne, aktivne in konstruktivne vključitve v družbo. Hipotetično bi bilo mogoče to nalogo socialne pedagogike interpretirati v kritičnem smislu, kot razvijanje alternativne verzije družbe skozi vzpostavitev alternativnih »celic« skupnega življenja v domovih in mladinskih organizacijah. Vendar pa so bili ti poskusi, čeprav močno propagirani v dvajsetih in tridesetih letih tega stoletja (npr. »otroške republike« Siegfried Bernfeld, 1969, in Janusza Korczaka, 1978) preveč osamljeni, da bi lahko postali politično učinkoviti.

V Nemčiji je s prihodom nacionalsocialistov na oblast v letu 1933 novi režim v celoti prevzel projekt socialne pedagogike, kakor tudi druge socialne strukture weimarske republike, in ga izkoristil za ideološke, rasistične in totalitarne cilje režima. Še danes je predmet akademske razprave, kako je lahko prišlo do takega prevzema in koliko so se mu socialni delavci upirali. Gotovo je ta odpor, ki je bil sčasoma zlomljen, oslabilo dejstvo, da je bilo veliko socialnih delavcev judovskega porekla skoraj takoj izrinjenih iz svojih služb, vendar pa je treba tudi domnevati, da narava socialnega dela tako glede dela s primerom kot v tradicijah socialne pedagogike z njeno v osnovi pozitivistično orientacijo, nista ponudila načinov za odpor. V prizadevanjih, da bi se

povzpeli nad moralistično naravnost, ki je vodila zgodnje »obiskovalce« in socialne delavce pri njihovih odločitvah, in da bi privzeli objektivne, znanstvene metode, so bili socialni delavci v veliki meri slepi za nevarnost, ki so ji postali s tem izpostavljeni, to je, da bi se osredotočili le na »tehnične rešitve«. Tehnične rešitve pa so bile tisto, kar je bil pripravljen ponuditi in spodbujati nacistični režim, zlasti na »neozdravljivem« delu spektra družbenih problemov. Evgenika gotovo ni bilo gibanje, ki bi bilo omejeno le na Nemčijo; njene ideje so našle privrženca med znanstveniki in politikami, ki so hoteli ugotavljati in eliminirati dedne bolezni z okrutnimi sredstvi, kot so prepoved poroke in sterilizacija. Vendar pa je nacistični režim bolj kot katerakoli druga država podprl te ukrepe z ustrezno zakonodajo in sprejetjem ukrepov za sistematično uresničevanje. Hitrost, s katero so bili vpeljani ti ukrepi, kaže na njihov osrednji ideološki pomen za nacizem, ker celoten pojem blaginje podrejajo diktatu biološko, znanstveno in objektivno izpeljanih kriterijev. Notranje meje med »vrednimi« in »nevrednimi«, med skupinami, ki si zaslužijo solidarnost naroda, in »nevrednim preostankom«, niso bile več določene po preudarku in »sentimentalnosti«, pač pa z racionalnostjo, ki ima svojo težo in avtoriteto (Knüppel-Dähne, Mitrovic 1989). Ali ni bolje, da imajo prihodnje generacije manj primerov shizofrenije, epilepsije in drugih bolezni, ki jih je moč povezovati z dednimi dejavniki? In socialni delavci so avtomatično odigrali svojo vlogo s sistematičnim ocenjevanjem primerov; informacije so posredovali sistemu (katerega diskriminatornih namenov morda sprva niso razumeli), svetovali žrtvam (in njihovim družinam) prisilno sterilizacijo in zapiranje v institucijo. Seveda so bili dejanski znanstveni dokazi za dedno osnovo zlasti depresivnih bolezni, alkoholizma, homoseksualnosti in potepušstva šibki ali sploh neobstoječi, toda kdo bi podvomil v avtoriteto objektivne znanosti, za katere kredo so si prizadevali socialni delavci? Skupen cilj teh iniciativ za »javno higieno« in cilj socialne blaginje je bil ustvarjanje »zdravega nacionalnega telesa«; razidem je poskrbel za nujno potrebno

povezavo med socialnimi in nacističnimi pojmovanji države kot »etnično čiste skupnosti«: socialna država je predstavljala zlasti sredstvo za zaščito in podporo »močnih«, in samo tiste skupine šibkih z resničnimi izgledi, da postanejo »močni«, so si zaslužile polno podporo; sredstva, porabljena za druge, so bila dokončno izgubljena (Lorenz 1994).

Tu ni moj namen pripisovati krivdo socialnim delavcem ali preveč poudarjati vlogo, ki so jo igrali s podporo sistemu, ki se je hitro pomikal od sterilizacije k segregaciji v zaprtih institucijah in koncentracijskih taboriščih in proti »končni rešitvi«: iztrebljanju tisočev ljudi, katerih življenja so po ogabno izkrivljenih kriterijih rasnega biologizma obveljala za »nevredna« (*un-lebenswertes Leben*). Treba je zaznati ranljivost socialnega dela in njegovo dovzetnost, da pristaja na racionalistično blaginjo, na sodelovanje pri postavljanju meja na temelju dvomljivih kriterijev objektivnosti, ki imajo vedno rasistične konotacije.

Vprašanja vrednosti so imeli v mislih zlasti tisti, ki so bili odgovorni za (ponovno) vzpostavitev socialnih služb po drugi svetovni vojni, ne le v nekdanjih fašističnih državah, pač pa povsod po svetu. Ni šlo le za osebno ambicijo mnogih socialnih delavcev in učiteljev socialnega dela, žrtev nacističnega preganjanja in izгона, da bi poklicu povrnili ugled; Magda Kelber, Gisela Konopka, Herta Kraus, Walter Friedländer in Erich Hirsch so imeli vodilno vlogo pri programih za družbeno prenovu in prevzgojo v Nemčiji po drugi svetovni vojni; pri tem so jih podpirale ZDA in Združeni narodi. Na splošnejši ravni in v kontekstu zunanje politike ZDA je dobilo usposabljanje izobraževalnega in zdravstvenega osebja ter socialnih delavcev prioriteto v svetovnem merilu. Tako je npr. Smith-Mundtov zakon podprl usposabljanje učiteljev, zdravnikov, sindikalistov, socialnih delavcev in voditeljev lokalnih skupnosti v ZDA, kjer naj bi doživeli »demokracijo v živo« (Müller 1988). Osrednji vrednoti, ki so ju posredovali vsi ti programi, sta bili svoboda in demokracija. Če naj bi že v koreninah zatrli nevarnosti fašizma in totalitarizma, morajo biti državljani sposobni

artikulirati svojo potrebo po individualni svobodi in urejati svoje zadeve z demokratičnimi procesi. Ni bilo dovolj, da bi nekdanjim fašističnim državam, pa tudi nekdanjim kolonijam tretjega sveta, ki so pripadale tedaj razpadajočim imperijem, dali le demokratične institucije; ta demokratična orodja bi morali operacionalizirati državljani, ki so sposobni samoodločanja v vsakodnevnih situacijah. Gunar Myrdal pravi takole:

Glavna vrednostna predpostavka, ki sem jo predstavil in ki je razmeroma redko jasno izražena, je, da je sine qua non za razmišljanje o spremembi kot izboljšanju za družbo povečanje in ne zmanjševanje človeškega dostojanstva, ali natančneje, priložnost za aktivno soudeležbo samega prebivalstva, z eno besedo, demokracija. (Myrdal 1955: 24.)

V tem širšem političnem kontekstu je »samoodločanje« dobilo osrednji pomen pri delu s primerom, ne toliko kot ameriški izvoz v Evropo, kot se pogosto prikazuje, pač pa kot poskus ponovnega povezovanja s principi, ki so bili vsaj latentno navzoči v evropski pedagoški tradiciji. Svoboda in demokracija v ozračju hladne vojne pa sta spet prinesla s sabo neposredno politično sporočilo, postala sta principa, ki vladata tržni ekonomiji. V povezavi z delom s primerom sta pospeševala poudarjen individualizem, ki je postal znak »moderne socialnega dela«, kakršno se je uveljavilo, pogosto s pomočjo ameriških izobraževalnih programov, ki so potekali v petdesetih in šestdesetih letih tega stoletja v večini evropskih dežel. Ni šlo toliko za to, da so nacionalne države potrebovale socialno delo, pač pa da je »zahodni svet« potreboval socialni sistem, ki bi bil s pomočjo strokovno usposobljenega osebja uglašen do take mere, da bi bilo mogoče obvladovati napetosti in nasprotja, ki so izhajala iz njegovega ekstremnega individualizma, in da bi se lahko ohranila legitimnost protikolektivistične, protikomunistične države Zahoda. Ker naj bi socialna država v različnih evropskih verzijah na strukturni ravni skrbela za vse vse eventualnosti, ki so povzročale socialne probleme, so se lahko socialni delavci s »čisto vestjo« omejili na »primere«, ki zaradi

nevednosti ali duševne patologije niso bili sposobni izkoristiti ugodnosti in ekonomskih možnosti, ki jih je ponujala socialna država. Dozdevno ni bilo potrebe za raziskovanje skupinskih značilnosti in identitete ljudi, ki so postali klienti; prav narobe, socialno delo je svojo vrednost videlo v diferenciaciji individualnosti vsakega klienta v nasprotju s široko kategorizacijo, ki jo je moral uporabljati sistem blaginje kot administrativni sistem (»brezdomci«, »revni«, »neporočne matere«).

»Ponovno odkritje revščine« v številnih evropskih državah v šestdesetih letih in neprijetno spoznanje, da obljub socialne države nikoli ni mogoče popolnoma uresničiti, sta znamenje odločilne krize koncepta dela s primerom. Pozivi k individualni odgovornosti so šli še enkrat na roko sistemu, ki je opravičeval svojo nezadostno skrb za blaginjo s prelaganjem odgovornosti na žrtve, češ da so neinicijativne. Ta kriza je pripeljala do konca konsenza o metodah v socialnem delu, vendar ne do opustitve principa samoodločitve. V ospredje so prišle »radikalne«, alternativne metode, ki so poudarjale skupinsko akcijo za družbeno spremembo prek uveljavljenih ali novih organizacijskih struktur, skupnosti klientov, združenj upravičencev, sindikatov, zvez stanovalcev, uporabniških kolektivov in drugih. V več deželah se je skupnostno delo iz metode, vzporedne delu s primerom in skupinskemu delu, razvilo v alternativo socialnemu delu, vsaj v svoji radikalni obliki »družbene akcije«, osredotočene na potencialne za samopomoč ne toliko posameznikov kot manjših akcijskih kolektivov ljudi, ki so podvrženi enakim družbenim pritiskom in oblikam zatiranja (Corrigan, Leonard 1978).

Ta razvoj je pripeljal socialno delo v stik z gibanjem za državljanske pravice in posledično z zahtevami za polne državljanske pravice, brez katerih je blaginja vedno podvržena sumničanju, da je le nadomestilo za pravice, poskus ublažitve, ki ohranja osnovno stanje neenakosti nespremenjeno in nedotaknjeno. Toda kljub vnemi nekaterih od teh iniciativ v poznih šestdesetih in sedemdesetih letih tega stoletja se je malo uporabnikov lotilo političnega boja iz

perspektive uporabnikov socialnih služb. Namesto tega sta dobila večji pomen dva dogodka, z njunimi posledicami pa se poskuša socialno delo sprijazniti šele sedaj.

Eden od njiju je »kriza socialne države«, kot jo predstavlja politična desnica zaradi finančne nesposobnosti modernih držav, da zadostijo naraščajočim pričakovanjem po vseobsegajoči javni socialni varnosti in skrbi; a kot kažejo analize leve, gre za dosti globljo krizo zakonitosti državne oblasti (Offe 1984). Kriza, pa naj bo »avtomatična« ali »programirana«, je vplivala na vse vrste socialnih režimov v Evropi in temeljito spremenila odnos posameznikov do države. Ko se vlade po vsej Evropi v vrtincu privatizacije javnih podjetij in javnih služb ukvarjajo s prenašanjem svojih odgovornosti, sociala odkriva vso svojo inherentno negotovost. Osrednja udeležba države v socialnih ukrepih je bila vedno sporna, ne le zaradi finančnega bremena, ki ga prenaša na davkoplačevalce, pač pa tudi zaradi vsiljevanja družbene kontrole kot cene za dajanje pomoči. Toda ko ta povezava oslabi, ni več jasno, na katere družbene entitete je mogoče preložiti bremena in kakšne učinke bi imela taka sprememba na mehanizme za zavarovanje nacionalne solidarnosti. Kandidat je gotovo »trg«, vendar pa je malo verjetno, da bi bil zainteresiran za prevzem bremena neprofitnih programov skrbi, razen če bo država zagotavljala ustrezne kompenzacije. Velike hvale zaradi svoje nesebičnosti so deležne družine kot tradicionalna zatočišča za izvajanje skrbi, vendar so same nahajajo v tako prehodnem stadiju, da jih ni mogoče sistematično vključevati. Razkorak med odgovornostjo posameznikov in odgovornostjo države se večja, iz tega izhajajoča negotovost pa je prispevala h krizi zaupanja v smislu nestabilnosti, ki jo hoče skupaj s pomnoženimi ukrepi indirektno družbene in direktne policijske kontrole izrabiti nova desnica, ki je prevzela politično iniciativo v evropskih državah, kot so Velika Britanija, Francija, Nemčija, Italija, Nizozemska in Švedska. Tak scenarij prispeva k nasprotujočim si zahtevam od socialnih delavcev, ki se vidijo vse bolj razpete med uravnavanjem meja sprejemljivega in nesprijemljivega obnašanja (zlasti

glede zlorabe otrok) na eni strani in reševanjem žrtev ter popravljanju storilcev na drugi. Institucionalno bi lahko ta razkol pripeljal do tega, da bi postale javne socialne službe bolj nadzirajoče, tudi z vpeljavo fiksnega proračuna, ki bi določal obseg skrbi, s katero bi »upravljali« javni sektor in socialni delavci, zaposleni v njem; prostovoljnemu sektorju pa bi bilo prepuščeno »pobiranje ostankov«.

Vzporedno s temi spremembami »od zgoraj« pa je do enako pomembnih dogodkov prišlo »spodaj«; ti niso le spremenili evropske politike, ampak so vplivali tudi na svetovno. »Izčrpanost tradicionalne podobe skupinskega delovanja« (Melucci 1988: 245), nezadovoljstvo velikega dela prebivalstva z uradno (strankarsko) politiko ter njihovo samoljubje in ukvarjanje z oblastjo je povzročilo nastanek vrste novih družbenih gibanj. Take iniciative so pogosto zrasle iz konkretnih, posamičnih zadev (ekoloških, kršitve državljanskih pravic, diskriminacija določenih skupin), vendar so vpostavile ohlapno mednarodne mreže in kot aktivisti tudi ustvarili strukturalne povezave med projekti. Mirovno gibanje, feminizem, kampanije proti ekološkim nevarnostim, če omenimo le najpomembnejše, so utrli pot ne le novim strategijam politične akcije, pač pa tudi novim oblikam solidarnosti, ki so pripeljale do tega, da je »civilna družba« dobila nov smisel. To se je pokazalo tudi pri izjemnem porastu števila prostovoljnih organizacij in še posebno organizacij za samopomoč povsod po Evropi v zadnjih desetletjih 20. stoletja, ravno ko so skoraj postale odpisane kot relikti 19. stoletja (Lorenz 1994).

Svetovna pomembnost družbenih gibanj je bila dobro vidna pri njihovi vlogi pri odpravljanju komunističnih režimov leta 1989 v Srednji in Vzhodni Evropi, ki se je pričelo z valom državljanskega nemira, nezadovoljstva in nasprotovanja. Ti dogodki in njihove posledice pa so tudi razkrili ranljivost družbenih gibanj: če ne prispevajo k izgradnji močne, samozavestne in avtonomne civilne družbe, če se ne dvignejo nad posamezne zadeve, če ne pripeljejo do pogajanj za novo družbeno pogodbo ali postanejo partner pri tem, jih bodo izkori-

stili interesi moči, postala bodo marginalizirana in diskreditirana. Sistematično odstranjanje vsakršne avtonomne, posredovalne institucije, ki bi pripadala civilni družbi, značilno za komunistične države, je povečalo ranljivost teh družb v postkomunističnem obdobju in v nemajhni meri prispevalo k temu, da sta se ponovno pojavila kriterija nacionalnosti in etničnosti kot nevaren substitut za dogovorno solidarnost.

V svoji temeljni strukturi in obrisu so dileme, s katerimi se soočajo zahodno-evropske družbe, zelo podobne tistim iz nekdanjih komunističnih evropskih držav. Tradicionalna politična in ideološka stališča strank in političnih grupacij ne veljajo več za relevantna glede na vsakdanje skrbi volivcev, ki doživljajo osupljivo kompleksnost različnih, pogosto nasprotujočih si zahtev. »Naraščajoča fragmentacija družbenih akterjev« (Laclau 1990: 82) poudarja izrabljenost »politike od zgoraj« in hkrati velike težave pri ponovnem demokratičnem vzpostavljanju »družbenega« od spodaj. Videti je, da se ta fragmentacija, pretrganje s konvencijami in normami ter rahljanje družbenih vezi, kar se kaže skozi naraščajočo pluralnost individualnih slogov življenja in neprestano potrebo po izbiri svoje identitete (Beck 1992), kompenzira z enako močnim trendom h globalizaciji. Produktivski procesi, ki jih vodijo močni ekonomski interesi, postajajo svetovno prepleteni, navade potrošnikov se usmerjajo h globalnim trendom, lastništvo medijev in proizvodnje novic in zabave povezujejo cele kontinente. Potislovja med obema trendoma ustvarjajo negotovost ljudi, ki niso prepričani, katero družbeno in politično entiteto naj si izberejo za referenčno točko.

V Evropi se začenja ta negotovost kazati v povezavi s celotnim procesom evropske integracije. Povečanje Evropske Unije, nekoč napovedovano kot organski proces, temelječ na miru in spravi med nekdanjimi sovražniki in zavračanju nacionalizma, se razkriva kot povsem gospodarska potreba in neizogibnost. Zunanje strukture in predpisi, ki jih vsiljujejo uradniki Evropske Unije, a zanje niso neposredno demokratično odgovorni, so spustili z vrvice močne opozicijske sile; regije in deli evropskih

nacionalnih držav so začeli izražati želje po avtonomiji in samoupravi, po ohranitvi jezika in kulturne dediščine, po odpravljanju centralizacije in koncentracije politične in ekonomske moči. Podpora tesnejši evropski centralizaciji na splošno peša in za najnovejši referendum o novih članicah in o Enotni evropski listini so se bili ostri boji, katerih izidi niso bili vedno gotovi. Evropska unija se trenutno sooča s krizo zaupanja, ki deloma izhaja iz njenega vgrajenega demokratskega deficita, deloma pa iz splošne krize v odnosu do političnih procesov in zastopanja. Najbolj zaskrbljujoč vidik takega razvoja je dejstvo, da so mnoge strategije in koncepti, ki se jih uporablja za spodbujanje evropske integracije, zelo podobni tistim, ki so jih uporabljali pri ustanavljanju evropskih nacionalnih držav. Sklicujejo se na definicijo in obrambo zunanjih in notranjih meja, se pravi, na ustvarjanje skupne identitete z zunanjimi in – kjer je treba – vsiljenimi kriteriji skupnosti. Politika in strategije »evropske trdnjave« streže dvojnemu namenu: obrambi vsega »evropskega« tako navzven kot navznoter. Obstajajo za zaščito gospodarskih interesov, toda ti gospodarski interesi se skrivajo tudi v splošnejših izrazih, kot so varnost, družbena stabilnost in demografska stabilnost, kar pomeni, da se, podobno kot pri projektu nacionalnih držav, ideologija nacionalne veličine, skupnih kulturnih vrednot in višje ravni civilizacije prispeva k zagotavljanju gospodarskih prednosti za privilegirano elito.

To pa je točka, na kateri razvoj spet postane boleč za socialno delo. Socialno delo je v svojih številnih pojavnih oblikah, od svetovanja, delovanja v krizah in terapevtskega dela z mladimi, animacije in skupnostne akcije, že postalo del evropskega programa, saj socialna stabilnost, ki naj bi jo zagotovilo, nima več le nacionalnega pomena, pač pa vedno bolj tudi referenčne točke v Evropi. Veliko socialnih projektov v središčih mest, na prikrajsanih področjih podeželja, ženske projekte, projekte za ljudi s prizadetostmi in nezaposelne direktno financira Evropska unija po kriterijih, ki so bili izdelani na nadnacionalni ravni. Socialne delavce sedaj zaposlujejo in plačujejo v

okviru projektov, kot so *NOW*, *HORIZON*, *LEDA*, *LEADER*, *Combat Poverty*; svoje delo morajo opravljati v skladu s cilji teh programov. Evropski socialni sklad, ki financira večino teh programov, je postal korektiv za nezadostne ukrepe na nacionalnih ravneh in so si ga željno prisvojile skupine in iniciative, ki bi bile sicer izključene iz financiranja. Ti projekti ustvarjajo novo obliko odvisnosti, saj njihove metode dodeljevanja sredstev niso direktno podvržene demokratičnim postopkom. Evropska socialna politika, kolikor sploh obstaja, se velja za dopolnilo h gospodarski politiki in je prvenstveno usmerjena k ustvarjanju mobilne, izkušene in motivirane delovne sile, ne pa k splošni redistribuciji bogastva in priložnosti (Leibfried, Pierson 1992). Revščina v Evropi se povečuje, pa naj bo to neposreden rezultat evropske integracije ali produkt demografskih in svetovnih gospodarskih sprememb; nezaposlenost se je dramatično povečala in revščina se je zlasti koncentrirala v nekaterih regijah in področjih (Townsend 1993). Večina evropskih socialnih programov poudarja potrebo po »soudležbi« uporabnikov teh služb, to pa je nejasen koncept, ki ne pove, do katere mere lahko »udeleženci« vplivajo na proces odločanja na politični ravni. Brez te dimenzije je udeležba vedno enostranska in podvržena sumu, da priteguje marginalizirane in izključene skupine le pod pogoji, ki so zanje že vnaprej določeni. V taki situaciji bi se morali socialni delavci spomniti svoje zgodovine, kako so sami na podoben način prispevali k nacionalni integraciji.

Resničen preskus dejanskega pomena participacije in vloge zunanjih in notranjih družbenih in političnih razmejitev je ravnanje z migranti in begunci, pa tudi s »prvotnimi« manjšinskimi prebivalci v kontekstu evropske integracijske politike. Priseljavanje velikega števila ljudi tujih nacionalnosti v zahodnoevropske države ni nov pojav. Konec druge svetovne vojne je prinesel s sabo preseljavanje milijonov ljudi, ki so jim sledila še gibanja beguncev proti Zahodu zaradi političnih kriz na Madžarskem in v Češkoslovaški, pa tudi v drugih delih sveta. Samo Avstrija, država s 7,6 milijoni lastnega prebivalstva, je v času

od 1951 do 1991 dobila nad dva milijona tujcev (Weh 1987). Poleg beguncev so zahodne države v poznih šestdesetih in v začetku sedemdesetih let tega stoletja privabile še milijone tujcev. Toda s pričetkom temeljitega industrijskega prestrukturiranja, ki ga je zaznamovala recesija v letu 1974, so v večini držav omejili priseljevanje. Kot je bilo dogovorjeno s shengenskimi sporazumi, so sedaj ostre kontrole imigrantov in beguncev priznana in enotno izvaja politika Evropske unije (Paul 1991). Toda celo sedaj si Evropa ne more privoščiti popolne zapore za priseljence in begunce, kljub retoričnim in zavajajočim populističnim metaforam desničarskih političnih skupin, da je »čoln poln«. Tega si ne more privoščiti iz gospodarskih razlogov, ker se še vedno pojavlja pomanjkanje delovne sile zaradi demografskih sprememb in ker industrija potrebuje drugače usposobljene delavce; izračuni kažejo, da bo samo Nemčija »potrebovala najmanj 300.000 priseljencev letno, da bo zapolnila vrzel na trgu delovne sile« (Guardian, 4. februar 1992). Privoščiti pa si tega ne more tudi zaradi etičnih razlogov, ker bi bila v očeh preostalega sveta kredibilnost Evrope spodkopana, če ne bi več ponujala svojega že tako minimalnega prispevka k azilu za begunce. »Danes manj kot 2% vseh iskalcev azila išče azil v Evropi« (Loescher 1989).

To pomeni, da se uporabljajo kriteriji in vsiljujejo pogoji za selekcijo »sprejemljivih« državljanov, ki ne pripadajo EU. Ti kriteriji pa niso posledica »poplave priseljencev«, pač pa prav narobe, pojav priseljencev služi kot sredstvo za prikaz in ilustracijo principov in vrednot, ki so nasploh lastni evropski integraciji. Politični problem imigracije se izkorišča za dosti širše cilje družbene kontrole. Streže za oblikovanje in ponazarjanje pogojev državljanstva v združeni Evropi, ki jih vodijo tržna merila; ta merila so pripravljena za sprejetje paketa »zahodnih vrednot«, med katerimi ima iniciativa posameznika glede dela osrednjo vlogo, vendar ni edina. Oblikovanje Združene Evrope ni le racionalen gospodarski proces; zlasti kapitalistom je dobro znano, da povsem neomejena uporaba tržnih načel ne pripelje k družbeni koheziji, pač pa celo uničuje

socialne vezi in zaveznitva. Pri selekciji domnevno »sprejemljivega« se aktivirajo zlagana stališča o pripadnosti ali vsaj vklapljanju v »evropsko kulturo«; gre za podaljške nacionalnih »kulturnih identitet« na evropski ravni. Evropa postane še ena »imaginarna skupnost« (Anderson 1984) in to na način, ki nikakor ne ovira ponovnega pojavljanja nacionalizma na državni in regionalni ravni; verjetno ga celo vzdržuje. Cilji doseganja kohezije v bistvu niso kulturni, pač pa politični; tako so lahko simboli (vrednote in kulturne vsebine), ki so bili izbrani za uveljavljanje te kohezije, poljubni in zamenljivi, medtem ko so politični cilji določeni.

Kot je prikazano zgoraj, se kriza identitete, ki se je izrazila v nezadovoljstvu volilcev, ni pojavila samo na evropski ravni; nacionalna država in z njo druge skupinske entitete se soočajo z dvomom v svojo legitimost. Kulturna raznolikost, ki je vedno obstajala, ki pa je bila vedno tudi kontrolirana z vsiljevanjem dominantnih kulturnih norm (npr. uradni jezik, ki je postavljen nad dialekte), je prepoznana kot destabilizirajoč dejavnik. V taki situaciji postane za vse nosilce moči izziv, da obnovijo enotnost in skupne vezi s pomočjo »trdnih in hitrih« kriterijev, npr. variante etničnosti, ki se sklicuje na biologijo in dedne lastnosti v tradicionalni rasistični obliki ali na nespremenljivo, nekontaminirano kulturno dedščino v svoji obnovljeni, neonacistični obliki. Kaže, da ti dve konstrukciji ne zahtevata razpravljanja in se namesto tega sklicujeta na »zdravorazumske« pojme, kaj da so »naravni« znaki nacionalne kohezije. Toda ker je enačenje nacionalne identitete in etnične identitete ideološki konstrukt, ki se lahko le dela, da je utemeljen s takimi »objektivnimi« kriteriji, da prikrije svoje izključno oblastvene interese, ga je na istih fiktivnih temeljih zlahka mogoče razširiti na Evropo (Hall 1992). Združujoča »različnost« kolektivne evropske »etničnosti« je še bolj očitna v primerjavi z »Neevropelci« (beri: nezahodnjaki), kajti »mi«, Evropejci, smo »v glavnem« belci in »oni« (vsaj tisti, o katerih govorimo, ki predstavljajo »nevarnost«), so črnici. Povedano z drugimi besedami, ustvarjanje evropskosti bo bolj

verjetno operiralo z argumenti, ki temeljijo na rasizmu, kakor na (re)konstrukciji mej nacionalnega na etnični osnovi. Pri vseh poskusih usklajevanja raznolikosti z unifikacijo postaja v večini evropskih družb, preobremenjenih s svojo nacionalno identiteto, močno ranljiva točka zapostavljanje tradicij, ki utemeljujejo solidarnost in kolektivno identiteto na nerasističnih kriterijih, tradicij, ki poudarjajo politične in državljsanske pravice kot združevalni kriterij, ki ohranja kulturno raznolikost.

Sistem ocenjevanja, kdo lahko upravičeno zahteva vključitev v to »jedrno Evropo«, bo deloval in tudi že deluje; to je sistem, v katerem ne delajo le uslužbenci za priseljevanje in policija, pač pa tudi socialni delavci, ki delujejo v okviru projektov za priseljence in begunce, pomagajo ljudem, ki prosijo za politični azil, novodošlim, da se prilagodijo, ljudem, ujetim v sodni sistem, da se spremenijo, in tistim, ki so dobili pravni položaj, da »iz tega naredijo uspeh«. Socialni delavci že sedaj opravljajo prav to delo v nacionalnih okvirih: pomagajo ljudem pri prilagajanju, določajo meje sprejemljivega obnašanja in s tem implicitno določajo »skupne kulturne vezi«. S te perspektive je videti, da se naloge socialnih delavcev vključujejo v novo definicijo »meja«, kar neprijetno spominja na tradicionalno razlikovanje med zaslužnimi in nezaslužnimi. Še bolj zaskrbljujoče pa je dejstvo, da je socialno delo očitno precej slabo pripravljeno na odpor proti temu, da se ga potisne v tak tok dogodkov. Niti skrajni individualizem z njegovo klasično vrednoto, »samoodločanjem klienta«, niti kritika dela s primerom v obliki radikalnega socialnega dela in njegovo sklicevanje na »razredno zavest« se ne moreta ukvarjati z vprašanjem, kako se osebna in skupinska identitete oblikujeta v pogojih kompleksne moderne družbe. V obeh primerih znanje socialnega dela in teorije nekako že vesta odgovor, poznata standarda za tisto, kar naj bi bil rezultat intervencije, »kaj je dobro za ljudi«. Socialno delo pod poglavjem »opolnomočenje« [*empowerment*] šele pričinja konceptualizirati pogajanje o določenih skupinskih interesih uporabnikov socialnih služb (Ward, Mullender 1991).

V tem kontekstu je za socialno delo pomembno, da iz razvoja, ki se pojavlja na širši evropski ravni, ugotovi, kakšen je njegov položaj, in da o tem razmišlja v okviru novih pristopov k metodologiji. Družbena gibanja so izziv oblasti profesionalcev, njihovem položaju v državnih sistemih, pa tudi moči, ki izhaja iz njihovega odnosa do teorije. V razmerju s feminizmom kot družbenim gibanjem je začelo socialno delo vspostavljanje pomembne povezave, kritično gledati na svoje principe in tradicije ter iskati nove oblike »akcije v solidarnosti«; toda pomembno bi bilo, da bi se v to vključila še cela vrsta drugih družbenih gibanj. Ne gre za odvrčanje od dela s primerom in privzemanje alternativ, med katerimi je zadnja moda »animacija«. Kot nam kaže zgodovina pedagogike, se vsakemu novemu pristopi zlahka zgodi, da ga absorbira uradni program ter da izgubi svojo naklonjenost do sprememb in do koristi uporabnikov služb. V okviru tradicije pedagogike je še vedno najbolj jasno izražena naloga oblikovanja identitete in jo je zato mogoče uporabiti za zbliževanje specifičnih lokalnih in širših mednarodnih vprašanj, s katerimi se mora ukvarjati socialno delo, če naj bo pravično do realnosti multikulturnih družb, s katerimi s srečuje v vseh delovnih kontekstih.

Toda zaradi tega mora imeti pedagoška usmerjenost močno in nedvoumno antirasistično težišče, če naj ne dovoli skritim, zunanjim referenčnim točkam identifikacije, da prevladajo v njenem delu. Socialno delo se mora osredotočiti na podpiranje oblik družbene solidarnosti, ki dovoljujejo različnim kulturnim tradicijam oblikovati svoje različne identitete, a jim hkrati ne dopuščajo, da bi postale fiksne in ekskluzivne. To se lahko zgodi le z zagovarjanjem enakosti pravic in priložnosti za vse in s predanostjo uresničevanju človekovih pravic. Če lahko socialno delo ponudi mednarodno veljavno strokovno znanje, bo to prav v zvezi z razvijanjem te moderne pluralnosti družbenih razmerij, na način, ki ne bo peljal niti k izolaciji posameznih udeležencev, ki so svobodni in povsem neodvisni od družbenih obveznosti, niti k prisilnemu oblikovanju kolektivov, ki od

svojih članov zahtevajo, da za skupno kulturno identiteto žrtvujejo vso individualnost. Zgolj vztrajanje pri državljanskih pravicah, hkrati pa oblikovanje temeljne platforme za vzpostavitev demokratičnih struktur, ne zadostujeta za ustvarjanje trdnega občutka pripadnosti; to je ugotovilo že veliko gibanj za državljanske pravice.

Socialno delo kot interkulturalna pedagogika ima veliko ponuditi glede večšin, ki so potrebne za pogajanja o spreminjajočih se identitetah in pri omejevanju neizogibnih konfliktov, ki iz tega izvirajo. Hkrati pa se

mora še veliko naučiti iz izkušenj novih družbenih gibanj, iz bojov zatiranih manjšin pri artikuliranju svojih identitet. Razpad kulturnih in konvencionalnih gotovosti, kritika nereflektiranega evropskega združevanja in izzivi uveljavljenim političnim procesom so znaki globoke krize v evropskih družbah, ta pa kliče socialno delo, naj prispeva svoje, tokrat, upajmo, zavedajoč se političnih implikacij svojih posredovanj. Pogoja za tak nov razvoj sta kljubovanje rasizmu tako v izročilu socialnega dela kot tudi v kontekstih, v katerih socialno delo deluje.

Literatura

- B. ANDERSON (1984), *Imaginary Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- C. BAUER, L. RITT (ur.) (1979), *Free and Enabled: Source Readings in the Development of Victorian Feminism*. Oxford: Pergamon.
- G. BÄUMER (1929), Die historischen und sozialen Voraussetzungen der Sozialpädagogik und die Entwicklung ihrer Theorie. V: H. NOHL, L. PALLAT (ur.), *Handbuch der Pädagogik, Vol. 5: Sozialpädagogik*. Berlin, Leipzig: Beltz.
- U. BECK (1992), *Risk Society*. London: Sage.
- S. BERNFELD (1969), Kinderheim Baumgarten: Bericht über einen ernsthaften Versuch mit neuer Erziehung. V: S. BERNFELD (ur.), *Antiautoritäre Erziehung und Psychoanalyse*. Darmstadt: März.
- H.-J. BRAUNS, D. KRAMER (1988), *Social Work Education in Europe: A Comprehensive Description of Social Work Education in 21 European Countries*. Frankfurt: Deutscher Verein für öffentliche und private Fürsorge.
- P. CORRIGAN, P. LEONARD (1978), *Social Work Practice under Capitalism: A Marxist Approach*. London: Macmillan.
- J. DONZELOT (1979), *The Policing of Families*. London: Hutchinson.
- E. GELLNER (1983), *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- S. HALL (1992), The West and the Rest. V: S. HALL, B. GIEBEN (ur.), *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity (275-331).
- H. KNÜPPEL-DÄNE, E. MITROVIC (1989), Helfen und Dienen – die Arbeit von Fürsorgerinnen im Hamburger öffentlichen Dienst während des Nationalsozialismus. V: H. U. OTTO, H. SÜNKER (ur.), *Soziale Arbeit und Faschismus*. Frankfurt: Suhrkamp.
- F.-M. KONRAD (1993), Sozialpädagogik – Begriffsgeschichtliche Annäherungen von Adolph Diesterweg bis Getrud Bäumer. *Neue Praxis* 23, 4: 292-314.

- J. KORCZAK (1978), *Verteidigt die Kinder*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn.
- E. LACLAU (1990), *New Reflections on the Revolution of our Time*. London: Verso.
- S. LEIBFRIED, P. PIERSON (1992), Prospects for Social Europe. *Politics and Society* 20, 3: 333-366.
- G. LOESCHER (1989), The European Community and Refugees. *International Affairs* 65, 4: 617-636.
- W. LORENZ (1991), The new German Children and Young People Act. *British Journal of Social Work*, 21: 329-339.
- (1994), *Social Work in a Changing Europe*. London: Routledge.
- A. MELUCCI (1988), Social Movements and the Democratization of Everyday Life. V: J. KEANE (ur.), *Civil Society and the State*. London: Verso.
- C. W. MÜLLER (1988), *Wie Helfen zum Berufe wurde – eine Methodengeschichte der Sozialarbeit 1945-1985*. Weinheim: Beltz.
- C. OFFE (1984), *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson.
- R. PAUL (1991), Black and Third World People's Citizenship and 1992. *Critical Social Policy* 11, 2: 52-64.
- M. RICHMOND (1917), *Social Diagnosis*. New York: Russell Sage Foundation.
- C. ROJEK (1986), The »Subject« in Social Work. *British Journal of Social Work*, 16: 65-77.
- A. SALOMON (1919), *Die deutsche Frau und ihre Aufgaben im neuen Volksstaat*. Leipzig, Berlin: Teubner.
- P. TOWNSEND (1993), *The International Analysis of Poverty*. London: Harvester Wheatsheaf.
- D. WARD, A. MULLENDER (1991), Empowerment and Oppression: An Indissoluble Pairing for Contemporary Social Work. *Critical Social Policy* 11, 2: 21-30.
- L. WEH (1987), *Recent Tendencies in the Evolution of National Law and Practice in the Field of Asylum and Refugees*. Strasbourg: Council of Europe.
- W. R. WENDT (1985), *Geschichte der sozialen Arbeit (2. tzd.)*. Stuttgart: Ferdinand Enke.
- J. WIELER (1989), The Impact of Alice Salomon on Social Work Education. V: *Festschrift der Fachhochschule für Sozialarbeit und Sozialpädagogik: Berlin 60 Jahre International Association of Schools of Social Work*. Berlin: FHSS.